

ВІДГУК

офіційного опонента – доктора філологічних наук,

професора Вільчинської Тетяни Пилипівни –

про дисертацію Кирилюк Ольги Леонідівни

«Дискурс інформаційної війни:

лінгвокогнітивний та психолінгвістичний аспекти»,

представлену на здобуття наукового ступеня доктора філологічних наук

зі спеціальності 10.02.01 – українська мова

(Кропивницький, Дрогобич, 2023. 483 с.)

Актуальність теми дослідження. В умовах сучасних реалій, зумовлених глобальними викликами державній безпеці (спрямованість конспіраційних впливів на ураження свідомості людини, руйнування її ідентичності, акти збройної агресії, хаотизації світу, квазідіалогічність, запускання в інформаційний простір проєктів тотального зомбування тощо), важливим завданням держави має стати своєчасне виявлення інформаційно-психологічних загроз. Агресор на додачу до безпосередніх військових дій намагається лінгвально вплинути на суспільство, створюючи атмосферу ненависті всередині держави, формуючи негативний образ України, провокуючи неповагу до державних інституцій тощо. Натомість Україна активно протистоїть шкідливому впливу, використовуючи мову як ефективний засіб захисту. А тому вивчення впливу війни на свідомість людини необхідне не тільки для розуміння процесів, що відбуваються в суспільстві, та їхньої наукової фіксації, а також для створення ефективної стратегії опору ворожій агресії. Вивчення мовного наповнення дискурсу інформаційної війни дає змогу не лише виявляти потенційні загрози, що здійснюють руйнівний вплив на суспільство, а й розробити лінгвальний інструментарій протидії, за допомогою якого можна змінювати настрої суспільства і досягати потрібних результатів.

З огляду на це, дисертаційне дослідження Ольги Кирилюк, присвячене визначенню екзистенційних загроз через аналіз мовних засобів в інформаційному просторі, є актуальним і своєчасним. Незважаючи на те, що дослідження таких питань, як ідеологічний вплив мовних засобів на свідомість, дискримінаційні дискурсивні практики, мова ворожнечі, динаміка мілітарних концептів, аксіологічні чинники впливу, здійснювалися і раніше, проблематика інформаційного протистояння настільки широка, що потребує охоплення більшої кількості векторів аналізу. Саме особливості розпізнавання ознак маніпуляції в тексті, структурування ідентифікованих механізмів впливу, а також систематизація засобів опору ворожій пропаганді стали важливими складниками опонованої дисертації «Дискурс інформаційної війни: лінгвокогнітивний та психолінгвістичний аспекти», що й визначає її наукову цінність.

Розвиток лінгвістичної парадигми на зламі XX-XXI століть характеризується накопиченням знань із когнітології, лінгвокультурології, лінгвопсихології, аксіології, комунікативної лінгвістики, прагмалінгвістики, лінгвоконцептології та інших мовознавчих галузей, що дає змогу розглядати задекларований аспект у широкому міждисциплінарному контексті і також зумовлює актуальність теми дисертаційного дослідження.

Найбільш істотні наукові результати, що містяться в дисертації. У дисертації вперше в українському мовознавстві здійснено ґрунтовний різноаспектний аналіз дискурсу російсько-української інформаційної війни з погляду лінгвокогнітивістики та психолінгвістики. Досліджено тему протистояння між двома країнами в історичній площині, а також докладно проаналізовано мовний інструментарій, використовуваний Росією в різний час – період визвольних змагань початку XX ст., час підготовки інформаційного поля до гарячої фази війни у 2003 – 2013 рр. та період збройної агресії з 2014 р. й дотепер.

Аналіз тексту представленої роботи дає підстави стверджувати, що у вітчизняному мовознавстві вперше виділено тематику російсько-українського

інформаційного протистояння як окремий дискурсивний конструкт та здійснено його ґрунтовне дослідження на основі текстів періоду збройної агресії з 2014 р. по 2023 р.; сформульовано основні ознаки дискурсу інформаційної війни; подано комплексний опис мовних засобів ведення інформаційного протиборства; визначено основні способи мовної маніпуляції; виявлено лінгвальний інструментарій розпалювання ворожнечі, а також засоби мовного опору інформаційній агресії; встановлено основні пропагандистські наративи та актуалізовані в них концепти; змодельовано структуру асоціативно-семантичного поля «ВІЙНА».

Нові факти, одержані здобувачем. Найбільш важливими результатами роботи, що визначають її новизну, вважаємо:

– визначені в **першому** розділі *«Теоретичне підґрунтя вивчення дискурсу інформаційної війни»* лінгвомеми як спосіб транспортування вірусних ідей та засоби мовного впливу на суспільну думку, до яких вдаються сторони конфлікту (17 різновидів);

– представлений у **другому** розділі *«Механізми знецінення національної картини світу»* лінгвальний інструментарій наративів передвоєнного та воєнного дискурсів; систематизовані виявлені ворожі наративи, субнаративи, мікронаративи; окреслені механізми впливу на суспільну свідомість за допомогою фабрикованого наповнення фреймової мережі концептів, що об'єктивують важливі символи української історії (наприклад, *МАЗЕПА*, *ПЕТЛЮРА*, *КРУТИ* тощо); охарактеризовані лінгвомеми (60 сталих повторюваних конструкцій), які двома способами нівелюють пильність суспільства: 1) введенням реципієнтів у спільну з агресором психокультуру та 2) перекладанням провини з агресора на Україну; здійснений ґрунтовний аналіз сучасних розважальних програм українського телебачення, спрямованих на руйнування образу БАТЬКІВЩИНИ та визначення основних мовних засобів формування негативного образу незалежної України і нав'язування позитивних образів СРСР та УРСР;

– проаналізовану в **третьому** розділі «*Дискурс агресії як складник інформаційного протистояння*» мову ворожнечі, спрямовану на пропагування міжетнічної, міжрелігійної агресії, що включає: 1) етнофолізми; 2) дегуманізувальну лексику (часткова і повна дегуманізація); 3) слова із спонукальною семантикою як заклик до фізичного знищення; 4) евфемізми з розважальною конотацією; 5) демонізувальну лексику як механізм інформаційного розлюднення опонента;

– подану в **четвертому** розділі «*Дискурс опору як складник інформаційного протистояння*» характеристику мовних засобів формування позитивного образу захисника на противагу «ворожим» способам його руйнування; обґрунтовані висновки щодо перейменувальних процесів у топоніміці як способу опору, що спираються на результати психолінгвістичного експерименту та засвідчують розуміння суспільством важливості процесів декомунізації (зафіксовано переважно позитивну семантику асоціативів із новими топонімами *Кропивницький* та *Горішні Плавні* на противагу старим); оприлюднені результати дослідження постфольклорних текстів у контексті опору інформаційній агресії, що доводять відповідність використання мовних засобів світоглядній категорії *свій – чужий*, оприявленій дуальною опозицією *українське – російське*, що, своєю чергою, дає змогу пояснити оцінне маркування концептів;

– змодельовану в **п'ятому** розділі «*Структура асоціативно-семантичного поля «ВІЙНА» в українському інформаційному дискурсі*» структуру асоціативно-семантичного поля «ВІЙНА», в якій виокремлено семантичне ядро, представлене групою номенів «НАЗВА КОНФЛІКТУ», та два мікрополя – «ВОРОГ» і «ЗАХИСНИК» з приблизно однаковою кількістю конститuentів (427 – 412 відповідно).

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Сформульовані в дисертації наукові положення й висновки є логічними, аргументованими, змістовними. Окреслена мета роботи, що полягає в дослідженні лінгвокогнітивних та

психолінгвістичних параметрів дискурсу інформаційної війни і можливостей їхнього впливу на суспільну свідомість, передбачає розв'язання дев'яти завдань. Сформульовані завдання конкретизують шляхи і методи досягнення мети, визначають перспективи практичної реалізації отриманих результатів.

Достовірність отриманих фактів досягається коректним використанням як загальнонаукових, так і спеціальних лінгвістичних методів і прийомів, серед останніх дискурс-аналіз, концептуальний аналіз, теорія побудови фреймових мереж, моделювання асоціативно-семантичного поля (АСП), метод асоціативного експерименту, компонентний, словотвірний, морфемний аналізи, методологічне різноманіття яких засвідчує увагу дисертантки до різних аспектів вивчення мовного складника інформаційної війни. Водночас доцільним вважаємо зазначення методу контент-аналізу, яким дослідниця, беззаперечно, послуговується, зазначаючи це на с. 386.

У дисертації також всебічно і повно представлена теоретико-методологічна основа дослідження (імпонує аналіз праць не лише українських, а й зарубіжних учених – 254 і 98 позицій відповідно) та джерельна база, представлена щоденними зведеннями штабу АТО ООС (2014-2021 рр.); електронними і розважальними ресурсами та урядовими порталами; дописами та коментарями в соціальних мережах; новинними сюжетами та виступами у телевізійних ток-шоу; промовами політиків і держслужбовців; науково-популярними та публіцистичними працями, у яких висвітлено історичні процеси розвитку України; друкованими релігійними текстами; агітаційними виборчими матеріалами (140 позицій).

Більш ніж достатнім є використаний фактичний матеріал, а саме: 10 тисяч мікроконтекстів слововживань, у яких наявний маніпулятивний вплив щодо висвітлення російсько-українського протистояння, на основі яких також виявлено: 907 конститuentів у межах асоціативно-семантичного поля ВІЙНА; 324 мовні засоби руйнування історичної пам'яті та 150 засобів її відновлення; 374 номени розпалювання ворожнечі; 170 мовних одиниць нагнітання релігійної нетерпимости; 60 засобів розмивання образу ворога.

Також дисертантка докладно проаналізувала 1112 рефлексом, отриманих під час проведення психолінгвістичного експерименту.

Структура дослідження логічно вибудована та відповідає усім вимогам до такого типу робіт.

Зміст роботи й аналіз отриманих результатів дають змогу констатувати досягнення поставленої мети й розв'язання завдань дослідження.

Практичне значення одержаних результатів дослідження Ольги Кирилюк полягає в можливості використання його результатів у сфері законодавства для розроблення методичних рекомендацій для органів державної влади (Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства оборони України, Служби безпеки України, обласних/ районних/ міських державних адміністрацій, обласних/ районних/ міських рад тощо), а також широкої громадськості щодо виявлення в інформаційному просторі шкідливих пропагандистських наративів і формування стратегій опору; для проведення лінгвістичних експертиз та підготовки лінгвістичних висновків спеціалістів у межах кримінальних проваджень за низкою статей (за свідченнями дисертантки, ст. 110, 111-1, 161, 436-2 Кримінального кодексу України) та в процесі підготовки фахівців з інформаційної безпеки й протидії ворожій пропаганді.

Крім того, практичне значення роботи зумовлене можливістю застосування його результатів під час написання наукових праць із когнітивної лінгвістики, психолінгвістики, лінгвістичної прагматики, аксіологічної лінгвістики, політичної лінгвістики, медіалінгвістики та у процесі викладання відповідних курсів; а також для підготовки навчальних посібників зі стилістики, лексикології, стратегії і тактики інформаційної війни, журналістики та інших.

Оцінка змісту та завершеності дисертації. Представлена до захисту наукова праця є закінченим оригінальним дослідженням, що відзначається самостійністю, актуальністю порушеної проблематики, науковою новизною, концептуальністю та має важливе теоретико-практичне значення. Структура

роботи є логічною. Дисертація складається зі вступу, п'яти розділів і підрозділами та висновками до них, загальних висновків, списку наукової літератури (353 позиції) та джерел ілюстративного матеріалу (140 позицій), додатків (3). Містить таблиці (18), рисунки (2), ілюстрації (3), діаграми (1). Загальний обсяг праці – 483 сторінки, обсяг основного тексту – 393 сторінки.

У Вступі передбачені всі необхідні рубрики: обґрунтування вибору теми, її актуальності, визначення об'єкта, предмета й методологічної основи дослідження, окреслення мети і завдань, розкриття наукової новизни, теоретичного й практичного значення роботи, відомості про апробацію одержаних результатів та особистий внесок дисертантки.

Перший розділ *«Теоретичне підґрунтя вивчення дискурсу інформаційної війни»* та список літератури (353 позиції) засвідчують високий теоретичний рівень опонованої праці.

Загальні висновки логічно впливають зі змісту роботи та віддзеркалюють основні результати дослідження відповідно до його завдань. У роботі зроблено необхідні узагальнення.

Чітка логіка, послідовність викладу та доказовість положень – це ті риси, які надають їй цілісності і повноти. Високо оцінюємо дисертацію також в аспекті систематизації зібраних фактів, паспортизації джерельного матеріалу та стилістичної культури наукового тексту.

Повнота викладення наукових положень, висновків і рекомендацій дисертації в опублікованих працях.

Результати дослідження викладено в 31 праці: 2 розділи в монографіях, 16 статей у наукових фахових виданнях України, 3 – у періодичних виданнях інших держав, по 2 – у виданнях, що входять до бази даних Scopus і Web of Sciences, 6 – у збірниках матеріалів конференцій.

Відповідність змісту реферату основним положенням дисертації. Дотримання академічної доброчесності. За своїм змістом, структурою, обсягом та оформленням дисертація і реферат відповідають чинним правилам і вимогам. Основні положення реферату й дисертації – ідентичні.

По всьому тексту роботи простежується єдиний стиль викладу. Некоректного оформлення запозичень чи будь-яких ознак неправильного використання матеріалів інших дослідників без зазначення їхнього авторства не спостерігається. Загалом порушень академічної доброчесності в дисертації не виявлено.

Дискусійні положення та зауваження.

Позитивно оцінюючи роботу, відзначаючи теоретичну новизну та практичне значення запропонованої до захисту дисертації, вважаємо за необхідне вказати окремі дискусійні положення та висловити деякі зауваження і побажання:

1. У першому розділі, аналізуючи термінологічний апарат, дисертантка сполуки на зразок *інформаційна війна* кваліфікує як субстантивно-ад'єктивні (с. 44), які, на нашу думку, є ад'єктивно-субстантивними. Окремі неточності О. Кирилюк допускає при визначенні мовних засобів вираження слів, сполук з іллокуцією заклику, як-от визначення частиномовного статусу слів *змушений, пора, час, за* (с. 81-82).

2. Докладно проаналізувавши наративи, дослідниця цілком слушно запропонувала розрізняти метанаративи, субнаративи і мікронаративи (с. 68-69), проте в розділі 2 спостерігаємо непослідовне розрізнення цих понять (с. 124, 130).

3. Більш ґрунтового аналізу, на наш погляд, потребує аксіологічний аспект, тому, можливо, доречним було б використання терміна «семантико-аксіологічне поле», тим більше, що асоціативно-семантичні мікрополя «ВОРОГ» і «ЗАХИСНИК» об'єднують одиниці з яскраво вираженим оцінним забарвленням.

4. Певні запитання виникають до таблиць, у яких засвічені результати належно проведеного асоціативного експерименту, напр.: чи реакція *пізно (запізно) перейменовано* – позитивна (с. 294), а реакції *нарешити це сталося* або *важкий, болючий процес, який піде на користь* – це сполуки (с. 295) та чи реакція *яка різниця, як називати?* виражає байдуже ставлення (с. 299).

5. Із питань, що залишають простір для дискусії, відзначимо тлумачення концептів *СТУРБОВАНІСТЬ* і *ПРОЗРІННЯ* як іронічних (с. 332), використання поняття загального концепту (с. 289), вживання окремих тверджень на зразок «українську мову зв'язують із концептами *ВТРАТА*, *ПРОПАГАНДА*, *ДИКІСТЬ*» (с. 251).

6. Належно поцінуючи авторський стиль наукового викладу, водночас спостерігаємо незначну кількість помилок «технічного» характеру (с. 174, 278, 404), окремі мовні огріхи (с. 64, 117, 127, 245, 330, 367), відсутність посилань на додаток В (с. 480-482).

Проте висловлені міркування аж ніяк не применшують загальної високої оцінки наукового доробку Ольги Кирилюк та не впливають на позитивне враження від роботи.

Висновок про відповідність дисертації встановленим вимогам «Порядку присудження та позбавлення наукового ступеня доктора наук».

Дисертаційна робота Ольги Леонідівни Кирилюк «*Дискурс інформаційної війни: лінгвокогнітивний та психолінгвістичний аспекти*» є самостійною завершеною науковою працею, заслуговує позитивної оцінки, за змістом і оформленням відповідає вимогам «Порядку присудження та позбавлення наукового ступеня доктора наук», затвердженому Постановою Кабінету Міністрів України № 1197 від 17.11.2021 р., а його авторка заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філологічних наук зі спеціальності 10.02.01 – українська мова.

Офіційний опонент –

доктор філологічних наук, професор,

професор кафедри української мови та славістики,

декан факультету філології і журналістики

Тернопільського національного педагогічного

університету імені Володимира Гнатюка

Тетяна ВІЛЬЧИНСЬКА

